

เทศน์มหาชาติ : ประเพณีเนื่องมาจากความกลัวเรื่อง “โลกหน้า” และ “กลียุค” ในสังคมไทย

THE TRADITION OF THATE-MAHA-CHAT: TRADITION ARISEN FROM FEAR FOR “THE NEXT WORLD” AND “THE DARK AGE” IN THAI SOCIETY

นิธิต พรอำไพสกุล / NITION PORNUMPAISAKUL

สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

THAI LANGUAGE, FACULTY OF HUMANITIES, SRINAKHARINWIROT UNIVERSITY

สุภัค มหาวรรการ / SUPAK MAHAVARAKORN

สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

THAI LANGUAGE, FACULTY OF HUMANITIES, SRINAKHARINWIROT UNIVERSITY

Received: October 5, 2021

Revised: December 3, 2021

Accepted: February 4, 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาคติความเชื่อที่มาของประเพณีเทศน์มหาชาติ ผลการศึกษาพบว่าที่มาของประเพณีเทศน์มหาชาติ มาจากคติความเชื่อ 2 ประการ ได้แก่ คติความเชื่อเรื่องพระมาลัย และคติความเชื่อเรื่องปัญจอันตราย คติความเชื่อทั้ง 2 ประการนี้ มีนัยเชื่อมโยงถึงความกลัวว่าจะไม่ได้ไป “โลกหน้า” หรือ “ยุคพระศรีอริย์” และความกลัวเรื่อง “กลียุค” ซึ่งเป็นความกลัวซ้อนความกลัวเรื่อง “ความเสื่อม” ของพุทธศาสนาอีกชั้นหนึ่ง ประเพณีเทศน์มหาชาติเป็นหลักฐานที่แสดงความเชื่อทางพุทธศาสนา เรื่อง “โลกหน้า” และความกลัวเรื่อง “การสูญสิ้นพุทธศาสนา” ในสังคมไทย การจัดประเพณีเทศน์มหาชาติจึงเป็นการจัดการความกลัวในใจของมนุษย์ที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างความเชื่อมั่น ทำให้สบายใจ และคลายความวิตกกังวลบนเงื่อนไขการจัดการทางวัฒนธรรมคือการจัด “ประเพณีเทศน์มหาชาติ” เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้ “สดับตรับฟังเทศน์มหาชาติ” อันแสดงถึงบทบาทสำคัญของประเพณีเทศน์มหาชาติในสังคมไทย

คำสำคัญ : เทศน์มหาชาติ ความกลัว โลกหน้า กลียุค

Abstract

This study is aimed at studying the precept of belief in relation to the derivation of the Tradition of Thate-Maha-Chat. Findings revealed that this tradition was derived from two precepts of belief namely the Precept of Belief on Phra Malai and the Precept of Belief on Panja-Antrathran. These two precepts of belief were significantly related to the fear that humankind would be unable to go to “the Next World” or “Phra Sri Ariya Era” and the other fear was the fear for “the Dark Age” which was the fear on top of “the Deterioration” of Buddhism. The Tradition of Thate-Maha-Chat was the evidence that significantly showed Buddhists’ precepts of belief on “the Next World” and the fear for the Loss or the End of Buddhism” in the Thai society. The initiation of the Tradition of Thate-Maha-Chat can be considered as the solution to manage the problem of fear in the spirit of humankind. The tradition had an important

function to build up and boost confidence. People feel happy and relaxed on the condition that they can manage the problem through culture, that is the Tradition Mee-That-Maha-Chat is held so that Buddhists can listen to Thate-Maha-Chat and they are spiritually blessed with happiness and hope for “the Next World” and “the Dark Age.” Evidently, the Tradition of Thate-Maha-Chat” still takes an important role in Thai society.

Key words : Thate-Maha-Chat, fear, “the Next World”, “the Dark World”

บทนำ

ศาสนาเกิดขึ้นจากความเชื่อและความกลัวของมนุษย์ ถือเป็นปรากฏการณ์ที่เก่าแก่ที่สุดในบรรดาปรากฏการณ์ทั้งหลายของมนุษย์ที่ยังคงสืบทอดมาจนถึงวันนี้ (ปริชา ช้างขวัญยืน และสมภาร พรหมทา, 2552 : 31) มนุษย์พยายามตั้งคำถามและเสนอทฤษฎีต่างๆ เกี่ยวกับความเข้าใจที่มีต่อโลกศาสนาในเชิงตรรกะ ดังที่ชาวกรีกถกเถียงกันทางความคิดความรู้เรื่องของมนุษย์โลก จักรวาล และวิทยาศาสตร์ (จูเลียน ฮักซ์ลีย์ ;และคนอื่นๆ, 2552 : คำนำ) มนุษย์จึงไม่สามารถหลีกเลี่ยงการกล่าวถึงเรื่องความเชื่อทางศาสนาได้ สิ่งเหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นว่ามนุษย์ต้องการหาคำตอบเพื่อเข้าถึงปรัชญาทางความคิดความรู้การถกเถียงกันมีจุดประสงค์หลักเพื่อหาทางออกให้แก่เงื่อนไขความวิตกกังวล และความไม่มั่นใจของมนุษย์ ทำให้เกิดประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งนับเป็นวิธีการจัดการความกลัวของมนุษย์

ประเพณีเทศน์มหาชาติเป็นประเพณีสำคัญในวัฒนธรรมไทยทั้งในระดับหลวงและราษฎร์ มหาชาติ คือพระชาติที่ยิ่งใหญ่ แสดงเรื่องราวการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรโพธิสัตว์ การเทศน์หรือสวดมหาชาติจึงมีเนื้อหาเรื่องเวสสันดรชาดก ดังปรากฏสายธารหนังสือ “มหาชาติ” ทั้งฉบับราชสำนักและฉบับท้องถิ่น พระราชพิธีสิบสองเดือนกล่าวถึงการบำเพ็ญพระราชกุศลเทศน์มหาชาติในพระราชพิธีเดือนอ้าย (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2512: 71) ส่วนของราชภัฏพบหลักฐานการบันทึกในเสภาขุนช้างขุนแผน ตอน พลายแก้วบวชเณร (เสภาขุนช้างขุนแผน, 2544: 45) นอกจากนี้ยังพบ

การทำบุญใหญ่ที่เรียกว่า “บุญมหาชาติ” ในสังคมวัฒนธรรมไทยทุกภาค การเกิดประเพณีเทศน์มหาชาติเชื่อมโยงกับคติ “โลกหน้า” และ “การสูญสิ้นพุทธศาสนา” คติ 2 ประการนี้เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดประเพณีสำคัญนี้ในสังคมไทย ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น ผู้เขียนจึงมีวัตถุประสงค์ศึกษาคติความเชื่อที่มาของประเพณีเทศน์มหาชาติในฐานะเป็นหลักฐานการจัดการความกลัวเรื่อง “โลกหน้า” และ “การสูญสิ้นพุทธศาสนา” ของสังคมไทย ซึ่งในบทความนี้ผู้เขียนจะนำเสนอ 3 ประเด็น ได้แก่

1. ความกลัว : สัญชาตญาณที่อยู่คู่กับมนุษย์
2. คติพระมาลัย และปัญจอันตราย : ที่มาของประเพณีเทศน์มหาชาติเพื่อจัดการความกลัวในสังคมไทย
3. เทศน์มหาชาติ : หลักประกันภัยในโลกนี้สู่โลกหน้า

1. ความกลัว : สัญชาตญาณที่อยู่คู่กับมนุษย์

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 (2556: 79) ให้ความหมายคำว่า “กลัว” ไว้ว่าหมายถึง “กลัว” ไม่อยากประสบสิ่งที่ไม่ดีแก่ตัว เช่น กลัวบาป กลัวถูกตีเตือน, รู้สึกหวาดเพราะคาดว่าจะประสบภัย”

ความกลัวเป็นหนึ่งในบรรดา “รส” (RASA) ทั้ง 9 รส ซึ่งเป็นทฤษฎีการวิจารณ์หนึ่งที่สำคัญในการศึกษาวรรณคดีและศิลปะแขนงอื่น หมายถึงปฏิกิริยาตอบสนองอารมณ์และความรู้สึกของผู้อ่านเมื่อได้สัมผัสถึงอารมณ์ของกวีที่ปรากฏในวรรณคดี หรือศิลปินผู้สร้างงานศิลปะ “รส” (RASA) เป็นอารมณ์หรือภาวะอย่างหนึ่งที่ปรากฏในคัมภีร์ทางบาลีและสันสกฤต¹ มีทั้งหมด 9 รส ผู้เขียนทำตารางเปรียบเทียบ ดังนี้

1 คัมภีร์ทางบาลี คือ คัมภีร์สุโธธาการ ธิกษิตโดยท่านพระสังฆราชมหาสามิ แห่งประเทศลังกา เป็นคัมภีร์ที่แนะนำวิธีการแต่งหนังสือบาลี ส่วนคัมภีร์ทางสันสกฤต ได้แก่ คัมภีร์นาฏยศาสตร์ ธิกษิตโดยภคตมุนี เป็นคัมภีร์เกี่ยวกับการฟ้อนรำของอินเดียประพันธ์เป็นโคลงภาษาสันสกฤต และคัมภีร์อรรถศาสตร์ ธิกษิตโดยวาคุภฏ เป็นตำราว่าด้วยการประพันธ์ร้อยกรองภาษาสันสกฤต

สันสกฤต (นาฏยศาสตร์)	สันสกฤต (อลังการศาสตร์)	บาลี (สุโพรทาลังการ)	ภาวะ/รส
ศฤงคารรส	ศฤงคารรส	สิงคาระ	รสแห่งความรัก
หาสยรส	หาสยรส	หัสสะ	รสแห่งความขบขัน
กรูณารส	กรูณารส	กรูณา	รสแห่งความทุกข์โศก
เราทรรส	เราทรรส	รุธะ	รสแห่งความโกรธ
วีรรส	วีรรส	วีระ	รสแห่งความกล้าหาญ
ภยานกรส	ภยานกรส	ภยานกะ	รสแห่งความกลัว
พิภัสสรส	พิภัสสรส	วิภังคะ	รสแห่งความน่ารังเกียจ
อัทภูตรส	อัทภูตรส	อัပ္ภูตะ	รสแห่งความพิศวง
ศานตรส	ศานตรส	สันตะ	รสแห่งความสงบ

ที่มา: ผู้เขียน เมื่อวันที่ 5 ตุลาคม 2564

ความกลัวเป็นภาวะอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่เกิดขึ้นจากการรับรู้ หรือมีสิ่งที่น่าสยดสยองมากระทบใจ จะมีอาการต่างๆ ได้แก่ ตัวสั่น เสียงแตก ขนลุก พุดละล่ำละลัก ตัวแข็งทื่อ เหงื่อแตก และหน้าซีดหรือหน้าถอดสี ภาวะและอาการทั้งหลายเหล่านี้ในคัมภีร์นาฏยศาสตร์เรียกว่า “ภยานกรส” หมายถึงรสแห่งความกลัว (ภรตมุนี, 2541, 313) เมื่อเกิดภาวะความกลัวจึงต้องจัดการกับความกลัวเหล่านั้นให้หมดไป มนุษย์จึงจำต้องหาทางออกเพื่อจัดการกับความกลัวเหล่านั้น ดังในพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 : 276 – 277) กล่าวถึงการจัดการความกลัวของมนุษย์ซึ่งเชื่อมโยงกับความเชื่อดั้งเดิมเมื่อมนุษย์ยังไม่มีศาสนายึดเหนี่ยวจิตใจไว้ว่า “มนุษย์เป็นอันมากถูกภัยคุกคามแล้ว ย่อมถึงภูเข ป่า อาราม และรุกขเจดีย์ว่าเป็นที่พึง สรรณะนั้นแลไม่เกษม สรรณะนั้นไม่อุดม เพราะบุคคลอาศัยสรรณะนั้นย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้” ซึ่งถึงแม้มีศาสนาแล้วมนุษย์ก็ยังคงต้องการเอาชนะความกลัวโดยสร้าง “หลักประกัน” บางอย่างเพื่อคลายความวิตกกังวลใจ ดังการเกิดประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ เพื่อรองรับคติความเชื่อซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสร้างความมั่นคงทางใจ

จากข้อความข้างต้น แสดงให้เห็นถึงพฤติกรรม การแสดงออกเพื่อกำจัดความกลัวอันเกิดจากความรู้สึกละ

มั่นคง ไม่ปลอดภัย หรือสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาในใจของมนุษย์ ดังที่ ฟรอยด์ (อ้างถึงในยศ สันตสมบัติ, 2550: 73) ชี้ให้เห็นว่า “ความปรารถนาของมนุษย์มิได้ถูกกำหนดโดยปัจจัยทางจิตวิทยา และมีได้เป็นผลผลิตของจิตสำนึกและการวางแผน คาดคำนวณ หากแต่ความปรารถนาเป็นพลังอันยิ่งใหญ่ที่อยู่เบื้องหลังพฤติกรรมมนุษย์” คำกล่าวของฟรอยด์ แสดงให้เห็นว่าอารมณ์และความต้องการของมนุษย์เป็นพลังที่ทำให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมต่างๆ ความกลัวจึงเป็นลักษณะญาณความรู้สึกที่อยู่คู่กับมนุษย์ร่วมกับภาวะอารมณ์อื่น หมายถึงภาวะอารมณ์ที่เกิดจากการรับรู้ความน่าสยดสยอง ความรู้สึกไม่มั่นคง ไม่ปลอดภัย และไม่อยากประสบสิ่งที่ไม่ดี ความรู้สึกอันเกิดจากความกลัวทั้งหมดนี้ล้วนเป็นสาเหตุสำคัญของกำเนิดทางศาสนาที่มีบทบาทในการลดความกังวล ความรู้สึกไม่มั่นคง ไม่ปลอดภัยเพราะ “หน้าที่หลักของศาสนาคือการลดความวิตกกังวลและอารมณ์ตึงเครียดอันเกิดจากความรู้สึกไม่แน่นอนในชีวิต และความกลัวของมนุษย์ต่อความล้มเหลวในกิจกรรมต่างๆ หากปล่อยให้ความกลัวและความวิตกกังวลต่อความไม่แน่นอนในชีวิตนั้นดำรงอยู่ ความรู้สึกเหล่านั้นก็อาจขัดขวางต่อการทำงานและความราบรื่นต่อเนื่องของสังคม” (ยศ สันตสมบัติ, 2544 : 225)

2. คติพระมาลัย และปัญญาอันตรธาน : ที่มาของ ประเพณีเทศน์มหาชาติเพื่อการจัดการความกลัวใน สังคมไทย

สังคมไทยนับถือพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่จึงปรากฏความเชื่อเรื่องบุญกรรม หรือกฎแห่งกรรมอันเป็นพลังอำนาจไร้ตัวตนที่จะกำหนดชะตาชีวิต และส่งผลให้คนเราเกิดมาแตกต่างกัน มีบุญญาบารมีและสิทธิอำนาจแตกต่างกันออกไป (ยศ สันตสมบัติ, 2544 : 227) ความเชื่อเรื่อง “บุญ” จึงช่วยอธิบายเหตุผลที่มนุษย์มีความแตกต่างไม่เท่าเทียม ไม่เสมอภาค มีความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด และความเชื่อเรื่อง “โลกหน้า”

หากพิจารณาเรื่อง “โลกหน้า” ตามทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์จะพบว่าเกิดจากการที่มนุษย์ยังไม่พึงพอใจสังคมที่เป็นอยู่ และมีความปรารถนาสังคมที่ดีที่สุด เรื่องนี้ปรากฏเป็นเรื่องสากลของมนุษยชาติ กล่าวคือโลกทางตะวันตก หมายถึง “โลกพระศรีอาริย์” และโลกทางตะวันออก หมายถึง “ยูโทเปีย” (Utopia) ดังเหตุการณ์ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอารยธรรมโลกที่มีทั้งการสร้างสรรคและการทำลาย โดยมีพื้นฐานมาจากภาวะจิตใจของมนุษย์ที่ส่งผลต่อภูมิปัญญาบางประการที่แฝงเร้นอยู่เบื้องหลัง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2552 : อนุโมทนา) พุทธศาสนิกชนจึงพากันสะสมบุญในชาตินี้เพื่อให้เกิดใหม่ในชาติภพหน้าจะได้เสวยสุขในผลบุญที่ตนเองสะสมไว้ (ประพจน์ อัครวิรุฬหาร, 2551 : 304 – 305) การสะสมบุญจึงเป็นหลักประกันว่าเป็น “วิธี” ที่จะได้ไปเกิดในยุคพระศรีอาริย์ ซึ่งเป็นยุคอุดมคติ มีฤดูกาลสม่ำเสมอฝนตกต้องตามฤดูกาล ตกทั่วถึงทุกแห่ง มีน้ำอุดมสมบูรณ์ มีพืชผลอุดมสมบูรณ์ และมีต้น “กัลปพฤกษ์” ต้นไม้สารพัดนึก ผู้คนมีศีลมีธรรมทุกคน (อภิรักษ์ ณ เกษมผลกุล, 2552: 5) การสะสมบุญจึงเป็นต้นทางที่จะได้ไป “โลกหน้า”

ในสังคมไทยมีความเชื่อเรื่องการสะสมบุญที่เรียกกันว่า “บุญใหญ่” คือการเทศน์มหาชาติ ซึ่งเป็นพื้นฐานการจัดการความกลัวของพุทธศาสนิกชนที่จะกลัวว่าไม่ได้ไป “โลกหน้า” คือการได้ไปเกิดในยุคพระศรี อารีเมตไตรย และความกลัวในเรื่อง “กลียุค” ซึ่งเป็นยุคที่ไม่มีความดีงาม เป็นยุคแห่งความเลวร้ายเสื่อมทราม การจัดประเพณีเทศน์มหาชาติจึงมีบทบาทสำคัญที่ช่วยสร้าง “หลักประกัน” บางอย่างเพื่อคลายความวิตกกังวล และเป็นเงื่อนไขที่มาของประเพณีเทศน์มหาชาติ

การเทศน์มหาชาติจึงเป็นประเพณีสำคัญที่ช่วย “จัดการ” ภาวะความกลัวของพุทธศาสนิกชนที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างประเพณีกับความเชื่ออันเกิดจากคติสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ คติเรื่องพระมาลัย และคติเรื่องปัญญาอันตรธาน

2.1 คติเรื่องพระมาลัย

คติความเชื่อเรื่องพระมาลัยเป็นคติสำคัญอย่างหนึ่งที่แสดงมโนทัศน์เรื่อง “บุญ” ที่แพร่หลายในสังคมไทย ดังที่เด่นดาว ศิลปานนท์ (2553: 29) กล่าวถึงเรื่องพระมาลัยว่ามีอิทธิพลต่อโลกทัศน์ของพุทธศาสนิกชนชาวไทยอย่างมากและสืบเนื่องมายาวนาน โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ บาป บุญ คุณ โศข โลกนี้ โลกหน้า และความสุขในยุคพระศรีอาริย์ การที่กล่าวถึงเรื่องพระมาลัยได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายนั้น เนื่องจากพบหลักฐานทางโบราณคดี และศิลปกรรมพระมาลัย เช่น **คัมภีร์มาลัยยสูตร พระมาลัย คำหลวง พระมาลัยกลอนสวด สมุดภาพพระมาลัย ภาพพระภู จิตรกรรมฝาผนัง หีบพระมาลัย เป็นต้น** นอกจากนี้ยังปรากฏความนิยมแพร่หลายเรื่องการสวดพระมาลัย ซึ่งพบในทุกภาคของประเทศไทยแต่มีรายละเอียดที่ต่างกัน ภาคเหนือและภาคอีสานจะสวดพระมาลัยคู่กับประเพณีเทศน์มหาชาติ หรือ “บุญพระเวส” ส่วนภาคกลางและภาคใต้นิยมสวดพระมาลัยในพิธีแต่งงาน ต่อมานิยมสวดในพิธีศพ (ปรมินท์ จารูวร, 2549 : 118) เรื่องพระมาลัยจึงสัมพันธ์กับประเพณีเทศน์มหาชาติซึ่งเชื่อมโยงกับการ “สะสมบุญ” และความกลัวจะไม่ได้ไป “โลกหน้า” หมายถึงโลก “ยุคพระศรีอาริย์” ความสำคัญของยุคนี้ปรากฏอยู่ใน **พระสูตรตันตปิฎก จักกวัตติสูตร** (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2539 : 351) เรื่องความเสื่อมของสิ่งต่างๆ และการเสด็จอุบัติขึ้นในโลกของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า “เมตไตรย” หลักฐานนี้จึงเป็นรูปธรรมเรื่อง “โลกหน้า” สำหรับพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย

เรื่อง “พระศรีอาริย์” ยังปรากฏใน**คัมภีร์พระอนาคตวงศ์**ที่ 1 พระศรีอริยเมตไตรย เริ่มต้นด้วยความเสื่อมแห่งพุทธศาสนาเมื่อมีอายุ 5,000 ปี หลังจากนั้นความเลวร้ายต่างๆ จะเกิดในโลกมนุษย์ที่เรียกกันว่า “กลียุค” เมื่อโลกเสื่อมเต็มที่แล้ว โลกก็จะกลับเจริญขึ้นมาอีก คนจะมีอายุถึง 80,000 ปี พระศรีอาริย์โพธิสัตว์ ก็จะเสด็จอุบัติขึ้นมา พระองค์เป็นพระพุทธเจ้าที่บำเพ็ญบารมีมานาน ยุคของพระองค์จึงเป็นยุคทองทั้งทางโลกและทางธรรม คนในยุคนั้นจะอุดมสมบูรณ์ด้วยโภควัตถุ โดยมีต้นกัลปพฤกษ์คอย

อำนวยการประโชยให้ คนเพียบพร้อมด้วยศีลธรรมและจริยธรรมอันดีงาม (บำเพ็ญ ระเบียบ, ผู้ชำระ. 2542 (11)) ยุค “พระศรีอารีย” จึงเป็นยุคที่มีแต่ความสุข ผู้คนมีศีลธรรมดีงาม พุทธศาสนิกชนเชื่อว่าหาก “สะสมบุญ” ตามที่พระมาลัยบอกจะได้ไปเกิดในยุคนี้

พระมาลัย คือพระอรหันตสาวกองค์หนึ่งในพุทธศาสนา เรื่องราวพระมาลัยปรากฏในคัมภีร์มาลัยสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรนอกพระไตรปิฎก ไม่ปรากฏผู้แต่งและไม่ทราบสมัยที่แต่ง มีข้อความขึ้นต้นพระสูตรที่ทำให้เข้าใจว่าเป็นพุทธดำรัส (ธนิต อยู่โพธิ์, 2524 : 12 – 15) เรื่องมาลัยสูตรกล่าวถึงพระเถระนามว่าพระมาลัย อาศัยอยู่ที่โรหชนบทลังกาทวีป เป็นผู้มฤตุมัก สามารถเหาะลงไปในนรก และเหาะขึ้นไปสวรรค์ได้ พระมาลัยได้พบกับพระศรีอารียเมตไตรย ซึ่งจะอุบัติและตรัสรู้เป็นอนาคตพุทธเจ้า ได้ให้พระมาลัยนำเรื่องราวบนเทวโลกและการทำความดีมาแจ้งแก่นมนุษย์ หากมนุษย์ปรารถนาจะเกิดในศาสนาของพระองค์ มนุษย์ต้องเร่งบำเพ็ญบุญกุศลและฟังเทศน์มหาชาติ ซึ่งถือกันว่าเป็น “สาร” สำคัญในเรื่องพระมาลัยคือ พระมาลัยได้ขึ้นไปบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อเฝ้าการพระเจดีย์จุฬามณี และได้พบกับพระศรีอารียเมตไตรยบรมโพธิสัตว์ ซึ่งจะลงมาอุบัติและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในภพภาคหน้า และได้สนทนาถึงการรักษาศีลและการให้ทานของชาวชมพูทวีป พระศรีอารียเมตไตรยจึงตรัสว่าหากผู้ใดต้องการพบพระองค์ให้ฟังเรื่องเวสสันดรชาดก ปรากฏในสมุทมาลัยดังนี้

๑ ถ้าผู้ใดจะใคร่ทัน	ศาสนาพระศรีอารีย
อย่ากินเหล้าสุราบาน	ผู้กินนั้นบมิทันเลย
๑ ถ้าผู้ใดจะใคร่ทัน	เมื่อท่านเปนพระชมเอย
ฝูงคนทั้งหลายเอย	อย่าได้กล่าวมุสาวาทา
๑ ถ้าผู้ใดจะใคร่เห็น	หน่อทศพลศาสดา
ให้จำเรณูภาวนา	ทรงธุดงค์กรรมฐาน
๑ ถ้าผู้ใดจะใคร่ชม	สมเด็จพระศรีอารีย
ให้ตั้งใจขึ้นบาน	ฟังนิทานพระเวสสันดร
๑ ถ้าผู้ใดจะใคร่ไหว	เมื่อท่านได้เปนพระบวร
ให้ฟังนิทานพระเวสสันดร	ในวันเดียวจบทั้งพัน
๑ พระบาฬีเทศนา	ฟังคาถาทวนทั้งพัน
เข้าบิณฑขมนนั้น	ทุกสิ่งพันจงมากมาย

๑ ฉัตรธงเพดานกัน	รูปภาพนั้นผูกแขวนสาย
ประทีปรูปเทียนถวาย	ดอกไม้เพลิงเรืองรัศมี
๑ ดอกบัวหลวงดอกบัวขาว	ดอกสามหาวจงกลนี้
ดอกอุบลอันมีสี	นิลบุลดอกมณฑา
๑ ดอกไม้ขาวใสสุด	ดอกสัตบุศอันรจนา
สิ่งละพันถวายบูชา	มหาชาติพระเวสสันดร
๑ ฟังแล้วปรนนิบัติ	ทำตามอรรถพระสั่งสอน
มหาชาติพระเวสสันดร	ถ้วนคาถาแลบาฬี
๑ ผู้ใดฟังดังนี้จบ	จึงจะพบท่านด้วยดี
จึงจะพบพระไมตรี	เมื่อเปนพระพันประมาณ ¹
- (กรมศิลปากร, 2555 : 59-62)

สารสำคัญที่ “พระศรีอารีย” กล่าวถึงคือการสะสมบุญ ตั้งแต่บุญเล็กอย่างการทำทาน การถือศีล การภาวนา จนกระทั่งการทำบุญใหญ่ เชื่อมโยงกับเรื่องพระเวสสันดร หรือที่เรียกว่า “บุญมหาชาติ”

คติเรื่องพระมาลัยจึงเชื่อมโยงกับอนาคตพุทธเจ้า คือยุคพระศรีอารียเมตไตรย ซึ่งเป็นยุคสมัยแห่งความหวัง และมีลักษณะอุดมคติ พระมาลัยจึงมีฐานะเป็น “ผู้สั่งสาร” และ “ชี้ทาง” เพื่อให้มนุษย์สามารถบริหารจัดการความดีของตนเอง เพื่อให้หลุดพ้นจาก “กลียุค” สู่ “ยุคพระศรีอารีย” พระมาลัยจึงมีนัยเป็นผู้นำเสนอการจัดการความกลัวบนโครงสร้างเงื่อนไขทางวัฒนธรรมคือ “การสวดรับฟังมหาชาติ” ซึ่งเป็น “ทางเลือก” ถึง “พระศรีอารีย” เพื่อให้เกิดความสบายใจ และช่วยลดความวิตกกังวล ดังนั้นพระมาลัยจึงเป็นผู้มาบอกมนุษย์ว่าหากฟังเทศน์มหาชาติก็จะได้ไปเกิดในยุคพระศรีอารีย

2.2 คติปัญจอันตรธาน

คัมภีร์สังคีตียวงศ์ พงศาวดารการทำสังคายนาพระไตรปิฎกตั้งแต่พระพุทธเจ้าปรินิพพานจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ กล่าวถึงปัญจอันตรธานในปริจเฉท 9 ว่าด้วยบอกอานิสงส์และความปรารถนา คติปัญจอันตรธาน คือ ความสูญสิ้นของพระพุทธศาสนา 5 ประการ ได้แก่ “ปริยัติอันตรธาน” ความสูญสิ้นของพระไตรปิฎก เอกสารทางศาสนาสูญสิ้น “ปฏิบัติอันตรธาน” ความสูญสิ้นของพระวินัย “ปฏิเวธอันตรธาน” ความสูญสิ้นของพระอรหันต์ “ลึงค์อันตรธาน” ความสูญสิ้นของพระสงฆ์ และ

1 เป็นคัมภีร์พุทธศาสนาที่เป็นพงศาวดาร เรื่องสังคายนาพระธรรมวินัย

“ธาตุอันตรธาน” ความสูญสิ้นของพระบรมสารีริกธาตุ (กรมศิลปากร, 2536: 319)

การอันตรธานมีลำดับเริ่มต้นจากพระปริยัติ คือ พระธรรมเสื่อมสูญ ปฏิบัติ คือ วินัยเสื่อมสูญ เมื่อพระธรรม และพระวินัยเสื่อมสูญ ทำให้การตรัสรู้ การเข้าสู่มรรคเสื่อมสูญ ไม่มีพระสงฆ์ และสุดท้ายพระบรมสารีริกธาตุเสื่อมสูญ การอธิบายลำดับการเสื่อมสูญนี้ปรากฏใน**วรรณคดีพระราชปจฉา** (กรมศิลปากร, 2550 : 152) ซึ่งเป็นพระราชปจฉาในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกที่มีถึงสมเด็จพระสังฆราชว่าด้วยเมื่อพระพุทธศาสนาครบ 5,000 ปี แล้วมีผู้ประทุษร้ายเจตยานต่าง ๆ จะมีโทษหรือไม่ สมเด็จพระสังฆราชมีเนื้อความแก่พระราชปจฉานี้ว่า เมื่อพระปริยัติอันตรธานแล้ว กิจปรณินัตถิอันตรธาน จะตรัสรู้มรรคแลผลนั้น ก็อันตรธาน แลเพศสมณะ ก็อันตรธาน แลพระบรมธาตุก็อันตรธาน

คติปัญจอันตรธานนี้ปรากฏอยู่อย่างแพร่หลายในสังคมไทย ดังเช่นใน**พระไตรปิฎก พระสูตร และอรรถกถา แปล อังคตตรนิกาย เอกนิบาต** ปรากฏหลักฐานกล่าวไว้ดังนี้

ก็ในคำที่ตรัสไว้ในที่สุดแห่งสูตรทั้งปวงว่า ก็ภิกษุเหล่านั้นย่อมยังธรรมนี้ให้อันตรธานไปนั้น ชื่อว่าอันตรธานมี 5 อย่างคือ อธิคมอันตรธาน อันตรธานแห่งการบรรลู่ 1 ปฏิบัติอันตรธาน อันตรธานแห่งการปฏิบัติ 1 ปริยัตติอันตรธาน อันตรธานแห่งปริยัติ 1 ลิงคอันตรธาน อันตรธานแห่งเพศ 1 ธาตุอันตรธาน อันตรธานแห่งธาตุ 1.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 : 167)

ในคัมภีร์พุทธศาสนาชั้นหลังยังปรากฏคติปัญจอันตรธานเช่นกัน ดังใน**มิลินทปัญหา**¹ และ **สังคีตยวงศ์**²

คัมภีร์**มิลินทปัญหา** กล่าวถึงคติปัญจอันตรธานในปฐมวรรค ปัญหาที่ 7 สัทธัมมอันตรธานปัญหา ถามว่าที่ตรัสว่าสัทธัมมจะตั้งอยู่ 5,000 ปี เหตุไรภายหลังตรัสว่าผู้ปฏิบัติมีอยู่ตราบใด โลกไม่สูญจากพระอรหันต์ตราบนั้น ดังปรากฏคำปจฉาของพระเจ้ามิลินทว่า

สมเด็จพระเจ้ามิลินทภูมิทรธิปติ มีพระราชโองการตรัสว่า “**ภนฺเต นาคเสน**” ข้าแต่พระนาคเสน ผู้ปรีชา โยมนี่คิดไปให้มิติสงสัยนักหนา ด้วยสมเด็จพระบรมนายกโลกนาถ มีพระพุทธานุภาพตรัสไว้แก่พระอานนท์ว่า ดูกรอานนท์ พระสัทธรรมของตถาคต จะตั้งอยู่นานประมาณกำหนดห้าพันปี พระพุทธรูปองค์ตรัสเป็นคำชาดครั้งมาเมื่อจะใกล้ดับขันธเข้าสู่พระมหาปรินิพพานนั้น สมเด็จพระสังฆญาณเจ้ามีพระพุทธานุภาพตรัสกับสุภัททะปริพาชก ว่า ดูกรสุภัททะ แม้ว่าภิกษุอันเป็นโอสรของตถาคตนี้ มีศรัทธาปรณินัตถิเป็นสัมมาปฏิบัติอยู่ตราบใด โลกจะได้สูญจากพระอรหันต์หาไม่ได้ นี่แหละมีพระพุทธานุภาพประทานไว้เป็นคำสอง ฉะนั้นโยมหารู้ที่จะกำหนด คำไหนให้แน่ลงได้ไม่ ครั้นจะเชื่อเอาคำเดิมที่ตรัสว่า พระสัทธรรมของตถาคตจะตั้งอยู่กำหนดถ้วนห้าพันปีนั้นเล่า คำที่พระพุทธรูปเจ้าตรัสว่า ถ้าพระภิกษุมีความอุตสาหะปรณินัตถิ เป็นสัมมาปฏิบัติอยู่ตราบใด โลกไม่เปล้าจากพระอรหันต์ก็จะผิด ครั้นจะเชื่อเอาคำภายหลังก็จะผิดกันกับคำเดิมที่โปรดไว้ โยมนี่คิดไปก็สงสัยนักหนา ปัญหานี้เป็นอุกโตโกฏิมายังแก่พระผู้เป็นเจ้าแล้ว พระผู้เป็นเจ้าจงโปรดวิสัชนาให้โยมสิ้นสงสัยในกาลบัดนี้...

(มิลินทปัญหา, 2549 : 276 – 277)

ในคัมภีร์**สังคีตยวงศ์** ปรากฏเรื่องอันตรธาน 5 อย่างในปริจเฉทที่ 9 ว่าด้วยบอกอานิสงส์แลความปรารถนา ดังนี้

เหตุที่พระโพธิญาณจารย์เจ้าจึงกล่าวไว้ว่าอันตรธานมี 5 อย่าง คือปริยัตติอันตรธาน 1 ปฏิบัติอันตรธาน 1 ปฏิเวธอันตรธาน 1 ลิงคอันตรธาน 1 และธาตุอันตรธาน 1

ในคำว่าพระปริยัตตินี้ คือพระไตรปิฎก

ในคำว่าพระปฏิบัตินี้ คือพระปฏิบัติ

ในคำว่าพระปฏิเวธนี้ คือพระอธิคม

ในคำว่าลึงคนี้ คือสภาวะเป็นสมณะ

ในคำว่าพระธาตุนี้ คือพระสรีรธาตุ

(กรมศิลปากร, 2536 : 323)

1 เป็นคัมภีร์พุทธศาสนาที่กล่าวถึงการปจฉา - วิสัชนาระหว่างพระเจ้ามิลินทกับพระนาคเสน

2 เป็นคัมภีร์พุทธศาสนาที่เป็นพงศาวดาร เรื่องสังคายนาพระธรรมวินัย

คดีดังกล่าวยังแพร่หลายสู่วรรณคดีพุทธศาสนา และวรรณคดีพระราชปณิธาน ดังใน**ปฐมสมโพธิกถา** ปรากฏคดีนี้ในอันตรธานปริวรรต ปริเภทที่ 29 ซึ่งเป็นปริเภทสุดท้ายของเรื่องกล่าวถึง “**ปัญจอัตรธาน**” ในพุทธศาสนา 5 ประการ มีต้นเหตุจาก “**ท้าวพญาทั้งหลาย**” ไม่มีธรรมะ ประชาชนประพฤติดังแต่อกุศล ไม่ได้ตั้งอยู่ในสุจริตธรรม จึงทำให้ฝนไม่ตกตามฤดูกาล พืชพรรณธัญญาหารไม่อุดมสมบูรณ์ สุดท้ายทำให้พุทธศาสนาเสื่อมสูญเป็นลำดับ

๑ ในปัญจอัตรธานกถา ปริเภท 30 อันเป็นอาวาสที่ สุด ดำเนินเรื่องความว่า อันตรธานทั้งหลายมี 5 ประการ ตั้งแต่ปริยัตติอันตรธานเป็นอาทิ...แท้จริงแลอันตรธานในพระพุทธศาสนานี้มี 5 ประการคือ ปริยัตติ อันตรธาน 1 ปฏิปัตติอันตรธาน 1 ปฏิเวธอันตรธาน 1 สิ่งอันตรธาน 1 ธาตุอันตรธาน 1 แลปริยัตตินั้นได้แก่พระไตรปิฎก ปฏิปัตตินั้นได้แก่วัดประวัติดั้งเดิม ปฏิเวธนั้นได้แก่บันลุ่มคผล สิ่งนั้นได้แก่สมณเพศ ธาตุนั้นได้แก่พระพุทธสรริธาตุ ...ครั้นถึงกาลเมื่อพระพุทธศาสนาล่วงไป แลกระษัตริย์ทั้งหลายซึ่งครองสมบัติในสมัยแห่ง กะลียุคนั้น ก็จะบมิได้ตั้งอยู่ในยุติธรรม เมื่อท้าวพญาทั้งหลายบมิได้เป็นธรรมแล้ว ราชบรรพชั้ทั้งปวงมีเสนาบดีภิกษุฆมาตย์เป็นต้น ก็จะมีได้เป็นธรรมทั้งสิ้น ครอบทั่วถึงชาวชนบทคามนิคมแคว้นแคว้นทั้งปวง ล้วนจะประพฤติดังในอธรรมทุจริตทั่วทั้งนั้น เมื่อมนุษย์ทั้งหลายบมิได้ตั้งอยู่ในสุจริตธรรม อันว่าโซทก็จะบมิตกบริบูรณ์ตามฤดูกาล สรรพสิ่งธัญญาหารแลพืชพันธุ์ผลพฤกษาลดาชาติก็จะพิปลาศแปรปรวนวิปริตบมิได้บริบูรณ์ สูญเสียสิ่งทุกอย่างประการ เมื่อเนกนานาหารมิได้บริบูรณ์แล้ว แลปัจเจกชนตายกันทั้งหลายก็มีอาจถวายซึ่งจตุปัจจัยทานแก่พระภิกษุสงฆ์ได้ เมื่อพระภิกษุลำบากด้วยแสวงหาจตุปัจจัยได้ด้วยยากแล้ว ก็จะมีอาจสงเคราะห์แก่กันเฝ้าเสนาบดีทั้งปวง ครั้นล่วงจำเนียรกาลสืบไปพระปริยัตติธรรมก็จะเสื่อมโดยลำดับ พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย ก็จะมีอาจทรงไว้ได้ซึ่งอรรถาธิบายแห่งพระธรรมจะยังทรงไว้ได้แต่พระปาฬิ ครั้นกาลล่วงไป ก็จะมีอาจทรงไว้ได้ซึ่งพระปาฬิทั้งสิ้น แลพระอภิธรรมปิฎกนั้นจะเสื่อมก่อน จะเสื่อมมาแต่เบื้องปลายตราบทั่วถึงต้นแลคำภีร์พระสมันตมหาปฐานเบื้องปลายจะเสื่อม

ก่อนเป็นลำดับลงมาจนถึงพระยมกและพระกถาวัตถุ พระบุคคลบัญญัติ พระธาตุกถาวิภังค์ จนกระทั่งถึงพระธรรมสังคณีเบื้องต้น....

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2551 : 313-314)

คดีปัญจอันตรธานจึงเป็นคดีที่สังคมไทยรับรู้ ดังปรากฏหลักฐานในคัมภีร์และวรรณคดีพุทธศาสนาหลายแห่ง เหตุของความเสื่อมที่ทำให้เกิดปัญจอันตรธานเกิดจากผู้นำ เสนาอำมาตย์ทั้งหลายไม่ดำรงอยู่ในธรรม คนทั้งหลายไม่ตั้งอยู่ในความดี ทำให้ธรรมชาติแปรปรวน พืชพันธุ์ธัญญาหารไม่บริบูรณ์ และเกิดความเสื่อม 5 ประการ บุคคลสำคัญที่จะ “**บำรุงพระพุทธศาสนา**” คือพระมหากษัตริย์ ดังจะเห็นพระมหากษัตริย์หลายพระองค์ซึ่งถือเป็น “**ผู้นำ**” ในสังคมไทยทรงมีวิธจัดการกับความกลัวพุทธศาสนาจะเสื่อมสูญตามคดี ปัญจอันตรธานด้วยการ “**สร้าง**” พระธรรมเพื่อไม่ให้พระปริยัตติสูญ และหาวิธีการจัดการความกลัวในคดีปัญจอันตรธาน ได้แก่ การจัดพิมพ์**พระไตรปิฎก** การแต่ง**มหาชาติคำหลวง** หรือ**เวสสันดรชาดก** (ฉบับหลวง) ดังปรากฏหลักฐานการจัดการกับความกลัวดังกล่าวของ “**ผู้นำ**” ซึ่งมีสถานะเป็นพระมหากษัตริย์ใน**พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา** (2548) กล่าวถึงการแต่งหนังสือ “**มหาชาติ**” ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงโปรดให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งมหาชาติคำหลวง สมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมโปรดให้แต่งกาพย์มหาชาติ การทำพิธีปลงศพราชของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง นอกจากนั้นในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2431 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นภาษาบาลีด้วยอักษรไทย เสร็จในปี พ.ศ.2436 แล้วทรงส่งไปพระราชทานแก่นานาประเทศ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2552 : 147) การสร้างพระปริยัติไม่ให้เสื่อมสูญจึงนับเป็นเครื่องยืนยันความสำคัญของคดีปัญจอันตรธานดังกล่าว

คดีเรื่องพระมาลัย และปัญจอันตรธานจึงเป็นคดีสำคัญที่ทำให้เกิดประเพณีเทศน์ที่ใช้จัดการกับความกลัวที่จะไม่ได้ไป “**โลกหน้า**” จนอาจเรียกได้ว่าเป็นหลักประกันใน “**โลกนี้**” เพื่อจะได้ไป “**โลกหน้า**” คือได้ไปเกิดใน “**ยุคพระศรีอาริย์**” ซึ่งเป็นยุคที่อุดมสมบูรณ์ ผู้คนเพียบพร้อมด้วยศีลธรรมและจริยธรรม

3. เทศน์มหาชาติ : หลักประกันภัยในโลกนี้สู่โลกหน้า

ประเพณีเทศน์มหาชาติมีความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องยืนยันความสำคัญของคติความเชื่อเรื่อง “พระมาลัย” และ “ปัญจอันตราย” การเทศน์มหาชาติเป็นประเพณีทางพุทธศาสนาที่สำคัญยิ่งในสังคมไทย ดังปรากฏการเทศน์มหาชาติในทุกภาคโดยมีชื่อเรียกต่างกัน ในภาคกลางและภาคใต้เรียกว่า “ฟังเทศน์มหาชาติ” ภาคเหนือเรียกว่า “ตั้งธรรมหลวง” และในภาคอีสานเรียกว่า “งานบุญพระเวส” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าคนในทุกภาคของสังคมไทยนิยมฟังเทศน์มหาชาติ ซึ่งเป็นเงื่อนไขทางวัฒนธรรมที่ผูกกับ “โลกหน้า” และความกลัวเรื่อง “กลียุค” ซึ่งเป็นความกลัวเรื่อง “ความเสื่อม” ของพระพุทธศาสนา ส่งผลให้เกิดความนิยมเทศน์

มหาชาติเพราะ หวังอันนิสงส์พบพระศรีอารีย์ และช่วยอุ้มชูไม่ให้พุทธศาสนาเสื่อมสูญไปตามคติดังกล่าว

การเทศน์มหาชาติจะเทศน์เรื่อง **เวสสันดรชาดก** ซึ่งมีเนื้อหาแบ่งออกเป็น 13 กัณฑ์ ได้แก่ กัณฑ์ทศพร กัณฑ์หิมพานต์ ทานกัณฑ์ กัณฑ์วนปเวศน์ กัณฑ์ชูชก กัณฑ์จุลพน กัณฑ์มหาพน กัณฑ์กุมาร กัณฑ์มัทรี กัณฑ์สักกบรรพ กัณฑ์มหาราช กัณฑ์ฉกษัตริย์ และนครกัณฑ์

ในแต่ละกัณฑ์มีอันนิสงส์สำหรับผู้จัดให้มีการเทศน์มหาชาติ รวมถึงการประดับตกแต่งธงชัย ธงแผ่นผ้า พร้อมทั้งเครื่องสักการบูชาด้วยดอกไม้และของหอม ตลอดจนจวนรูปเทียน อันนิสงส์มีดังนี้ (จอม บุญตาเทศ ป., ม.ป.ป. : 191-193)

การบูชากัณฑ์เทศน์	อันนิสงส์
บูชากัณฑ์ทศพร	จะได้ทรัพย์สมบัติดังปรารถนา ถ้าเป็นสตรีจะได้สามีเป็นที่ชอบเนื้อใจรุ่มใจ บุรุษจะได้ภรรยาเป็นที่ต้องประสงค์ จะได้บุตรหญิงชายเป็นคนว่าง่ายสอนง่าย มีรูปร่างงาม มีความประพฤติเรียบร้อยทุกประการ
บูชากัณฑ์หิมพานต์	ได้สิ่งที่ปรารถนาทุกประการ ครั้นตายแล้วได้ไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เสวยสมบัติมโหฬาร มีบริวารแวดล้อมบำรุงบำเรออยู่เป็นนิตย์ จุตีจากสวรรค์แล้วจะลงมาเกิดในตระกูลชาติดี มหาศาล หรือตระกูลพราหมณ์มหาศาล อันบริบูรณ์ด้วยทรัพย์ศฤงคาร บริวารมากมายนานาประการ เช่น โค กระบือ ช้าง ม้า รถ ยานพาหนะนับประมาณมิได้ ประกอบด้วยความสุขกายสบายใจทุกอริยาบถ
บูชากัณฑ์ทานกัณฑ์	จะบริบูรณ์ด้วยแก้วแหวนเงินทอง ทาส ทาสี และสัตว์สองเท้าสี่เท้า ครั้นตายแล้วจะไปเกิดในฉกามาพจรสวรรค์ มีนางเทพอัปสรแวดล้อมมากมาย เสวยสุขอยู่ในปราสาทแล้วด้วยแก้ว 7 ประการ
บูชากัณฑ์วนปเวศน์	จะได้รับความสุขทั้งโลกนี้และโลกหน้า จะได้เป็นบรมกษัตริย์ในชมพูทวีป เป็นผู้ทรงปรีชาเฉลียวฉลาด สามารถปราบอริราชศัตรูให้ย่อยยับ
บูชากัณฑ์ชูชก	จะได้ไปบังเกิดในตระกูลกษัตริย์ ประกอบด้วยรูปสมบัติอันงดงามกว่าชนทั้งหลาย เจรจาปราศรัยไพเราะเสนาโสต แม้จะได้สามีบุตรธิดา ก็ล้วนแต่มีรูปทรงงดงามว่าง่ายสอนง่าย
บูชากัณฑ์จุลพน	แม้จะบังเกิดในปรภพใดๆ จะเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยสมบัติบริวาร มีอุทยานดาราดาษด้วยดอกไม้หอมตระลบไป และจะมีสระโบกขรณีอันเต็มไปด้วยปทุมชาติ ครั้นตายไปจะได้เสวยทิพย์สมบัติในโลกหน้าสืบไป
บูชากัณฑ์มหาพน	จะได้เสวยสมบัติในดาวดึงส์เทวโลก ครั้นจากเทวโลกนั้นแล้วได้มาเกิดเป็นกษัตริย์มหาศาล มีทรัพย์ศฤงคารบริวารมาก มีอุทยานและสระโบกขรณีเป็นที่ประพาส เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยศักดิ์านุภาพ เพื่อฟังไปทั่วชมพูทวีป ได้เสวยอาหารทิพย์เป็นนิตยนิรันดระ

การบูชาภัณฑ์เทศน์	อานิสงส์
บูชาภัณฑ์กุมาร	ประสบความสำเร็จในสิ่งซึ่งปรารถนา ครั้นตายแล้วได้ไปเกิดในฉกามาพจรสวรรค์ ในสมัยที่พระศรีอาริยมตตไตรย์มาอุบัติก็จะได้พบศาสนาของพระองค์ จะได้ถือปฏิสนธิในตระกูลกษัตริย์ตลอดจนได้สดับตรับฟังพระสัทธรรมเทศนาของพระองค์ แล้วบรรลुพระอรหัตผล พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้ง 4 ด้วยบุญราศีที่ได้อบรมไว้
บูชาภัณฑ์มัทรี	เกิดในโลกหน้าจะเป็นผู้มั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติ มีอายุยืนยาว ทั้งประกอบด้วยรูปโฉมงดงามกว่าคนทั้งหลายจะไปในที่ใดๆ ก็จะมีแต่ความสุขทุกแห่งหน
บูชาภัณฑ์สักกบรรพ	จะได้เป็นผู้เจริญด้วยพร 4 ประการ ได้แก่ อายุ วรรณะ สุขะ พละ
บูชาภัณฑ์มหาราช	จะได้มนุษย์สมบัติสวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ เมื่อเกิดเป็นมนุษย์จะได้เป็นพระราชา เมื่อจากโลกมนุษย์ไปก็จะได้ไปเสวยทิพยสมบัติในฉกามาพจรสวรรค์ มีนางเทพอัปสรเป็นบริวาร ครั้นบารมีแก่กล้าก็จะได้นิพพานสมบัติ อันตัดเสียซึ่ง ชาติ ชรา พยาธิ มรณะ พ้นจากโอฆะทั้ง 4 มีกาโมฆะเป็นต้น
บูชาภัณฑ์ฉกษัตริย์	จะได้เป็นผู้เจริญด้วยพร 4 ประการ ได้แก่ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ทุกชาติ
บูชาภัณฑ์นครกัณฑ์	จะได้เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยวงศาณาญาติ ข้าทาสชายหญิง ธิดาสามีหรือบิดามารดาเป็นต้น อยู่พร้อมหน้ากันด้วยความผาสุก ปราศจากโรคอาพาธทั้งมวล จะทำการใดๆ ก็พร้อมเพรียงกันยังการงานนั้นๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ที่มา: ผู้เขียน เมื่อวันที่ 5 ตุลาคม 2564

อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่าในการบูชาภัณฑ์กุมาร ซึ่งเป็นกัณฑ์สำคัญของเรื่องเวสสันดรชาดกปรากฏอานิสงส์เรื่อง การได้เกิดในยุคพระศรีอาริยมตตไตรย์ ซึ่งสอดคล้องกับคติเรื่องพระมาลัยที่เชื่อมโยงกับการฟังเทศน์มหาชาติเรื่อง **เวสสันดรชาดก** อาจกล่าวได้ว่าเป็น “อานิสงส์” ซ้อน “อานิสงส์” จากคติความเชื่อเรื่อง “พระมาลัย” กับอานิสงส์ การฟังเทศน์มหาชาติ ทำให้เกิดความนิยมจัดเทศน์มหาชาติอย่างแพร่หลายในสังคมไทย

การจัดเครื่องบูชาภัณฑ์เทศน์ไม่มีแบบแผนที่ตายตัว สุดแต่ความศรัทธาของเจ้าของกัณฑ์ แต่ที่ถือว่าขาดไม่ได้คือ เทียนคาถาประจำกัณฑ์ เช่น กัณฑ์เทศน์ 19 คาถาต้องมี เทียนประจำคาถา 19 ดอก เทียนเหล่านี้ใช้จุดเวลาที่พระเทศน์ เรียกว่า “เดินคาถา”

นอกจากนี้ ธนิต อยู่โพธิ์ (2524 : 30-31) ยังกล่าวถึงสิ่งที่ต้องทำจนเป็นประเพณีคือการประดับตกแต่งสถานที่ให้เสมือนป่าหิมพานต์ ซึ่งเป็นฉากสำคัญใน **เวสสันดรชาดก** โดยตกแต่งสถานที่ตามท้องเรื่องชาดก ได้แก่ การตกแต่งธงหนึ่งพันรูปหนึ่งพัน ดอกไม้โดยเฉพาะดอกบัวชนิดละหนึ่งพัน มีการปัก

ต้นกล้วย ต้นอ้อยตามประตู หรือทางเข้าบริเวณที่จัดให้มีการเทศน์มหาชาติ จัดตั้งขันสาครใบใหญ่เป็นชั้นน้ามนต์ การประดับภาพเรื่องเวสสันดรชาดก 13 กัณฑ์มี 13 ภาพ เป็นต้น

ประเพณีเทศน์มหาชาติเป็นประเพณีสำคัญทั้งชนชั้นสูงและชาวบ้านทั่วไปต่างผูกพันกับประเพณีนี้ ดังพระราชนิมม ในพระบรมราชวงศ์จักรี แต่เดิมถือว่าเมื่อเจ้านายจะทรงผนวช ควรฝึกเทศน์มหาชาติกัณฑ์ใด กัณฑ์หนึ่งจนสามารถเทศน์ถวายได้ (มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, 2547: 260) นอกจากนี้ยังปรากฏประเพณีเทศน์มหาชาติในท้องถิ่นต่างๆ ในสังคมไทย รวมถึงการแต่งเรื่องเวสสันดรชาดกฉบับท้องถิ่น เช่น **เวสสันดรชาดก ฉบับร้อยสังกรของภาคเหนือ มหาชาติปริบท มหาชาติ ชลบุรี**

การจัดเทศน์มหาชาติในสังคมไทยจึงเป็นหลักฐานสำคัญที่เชื่อมโยงความเชื่อเรื่องความกลัวไม่ได้ไป “โลกหน้า” และความกลัวเรื่อง “กลียุค” อันมาจาก “ความเสื่อม” ของพระพุทธศาสนา การดำรงอยู่ของประเพณีเทศน์มหาชาติจึงมีบทบาทสำคัญคือทำให้เกิดความสบายใจ คลายความวิตกกังวล สร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้ฟัง

สรุปและอภิปรายผล

ประเพณีเทศน์มหาชาติเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการเกิดประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนาอันเนื่องมาจากความเชื่อและความกลัวของพุทธศาสนิกชน โดยมีมูลเหตุสำคัญจากคติ 2 ประการ ได้แก่ คติเรื่องพระมาลัย และคติเรื่องปัญจอัตรธาน ผลจากคติดังกล่าวทำให้เกิดประเพณีเทศน์มหาชาติขึ้นเพื่อทำหน้าที่หลักในการสร้างความมั่นใจในการยืนยันเรื่อง “โลกหน้า” และลดความกังวลเรื่อง “กลียุค” แก่คนในสังคม คติทั้ง 2 ประการมีนัยเชื่อมโยงถึงความกลัวไม่ได้ไป “โลกหน้า” คือการได้พบพระศรีอาริยเมตไตรย ซึ่งเป็นอนาคตพุทธเจ้า เป็นยุคที่มีความอุดมสมบูรณ์และฝูงชนตั้งมั่นในความดี และคติเรื่องปัญจอัตรธานคือ “ความเลื่อม” ของพระพุทธศาสนา 5 ประการ อันมีที่มาจาก “กลียุค” ประเพณีเทศน์มหาชาติแสดงให้เห็นการจัดการของพุทธศาสนิกชนเพื่อคลายความวิตกกังวลการจัดการความกลัวดังกล่าวตั้งอยู่บนเงื่อนไขทางวัฒนธรรมคือ “การลำดับรับฟังมหาชาติ” สิ่งนี้จึงเป็นคำตอบที่แน่ชัดว่าเหตุใดเวสสันดรชาดกจึงเป็นชาดกที่แพร่หลายและดำรงอยู่ได้ในสังคมไทย

ประเพณีเทศน์มหาชาติแสดงให้เห็นความสำคัญของประเพณีและพิธีกรรม ที่มีบทบาทหน้าที่สำคัญในการสร้างความมั่นคงทางจิตใจ เพื่อเอาชนะ “ความกลัว” ซึ่งเป็นสัญชาตญาณทางความรู้สึกที่อยู่คู่กับมนุษย์ควบคู่กับภาวะอารมณ์อื่น ความรู้สึกที่เกิดจากความกลัวคือความไม่มั่นคง

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2536). สังคีตยวศ์ ใน **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม 4**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2555). **สมุดพระมาลัย และสุบินกลอนสวด**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2548). **พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา**. กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2550). **ประชุมพระราชปจฉา**. กรุงเทพฯ : คณะรัฐมนตรี และราชกิจจานุเบกษา.
- คัมภีร์สุทธาสังการ**. (2504). กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์.
- จอม บุญตาเทศ ป.. (ม.ป.ป). **มหาอนิสส 108 กัณฑ์ (เพิ่มเติมอีก 24 กัณฑ์)**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลื่องเสียง.
- จูเลียน ฮักซ์ลีย์ ;และคนอื่น ๆ. (2552). **วิวัฒนาการแห่งความคิด : ภาคนมนุษย์และโลก**. แปลโดย จุฑาทิพย์ อุมะวสินี. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เด่นดาว ศิลปานนท์. (2553). **แกะรอยพระมาลัย**. กรุงเทพฯ : มิวเซียมเพรส.
- ธนิต อยู่โพธิ์. (2524). **ตำนานเทศน์มหาชาติ**. กรุงเทพฯ : สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. พิมพ์แจกในงานทอดกฐินพระราชทานของสำนักนายกรัฐมนตรี ณ วัดมเหยงคณ์พาราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร 29 ตุลาคม 2524.
- บำเพ็ญ ธรณิน, ผู้ชำระ. (2542). **ประชุมพงศาวดารฉบับราชบรรณาการพระอนาคตวงศ์**. นิธิ เอียวศรีวงศ์, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.

ความไม่ปลอดภัย ความรู้สึกเหล่านี้เป็นที่มาของศาสนา แม้ว่ามนุษย์จะเปลี่ยนจากความเชื่อดั้งเดิมมาเป็นความเชื่อทางศาสนา แต่ยังคงมีความปรารถนา “หลักประกัน” บางอย่างแก่ตนเองเพื่อความมั่นคงและมั่นใจ เป็นเหตุให้เกิดการแสดงออกถึงการจัดการความกลัวเหล่านั้น ความกลัวจะไม่ได้ไป “โลกหน้า” และ “กลียุค” เป็นความกลัวทั้งในปัจจุบันและอนาคต สอดคล้องกับงานวิจัยของอภิลักขณ์ เกษมผลกุล (2552) ศึกษาการสร้างสรรคและบทบาทของตำนานพระศรีอาริยในสังคมไทย ซึ่งพบว่าตำนานเรื่องพระศรีอาริยสอดคล้องกับวิถีคิดเรื่อง “โลกในอนาคต” ในสังคมไทย มีบทบาทสำคัญในฐานะตำนานทางศาสนาที่สร้างระบบความเชื่อเรื่องพระอนาคตพุทธเจ้าและโลกในอุดมคติ ทั้งยังสร้างการอธิบายเรื่องที่มาของประเพณีพิธีกรรม

ประเพณีและพิธีกรรมจึงมีบทบาทสำคัญในการสร้างความ “สบายใจ” ให้แก่มนุษย์จากสถานการณ์ที่คาดไม่ถึง การเกิดโรคระบาด หรือเหตุการณ์ที่ทำให้เกิดความตื่นตระหนก การจัดการความกลัวจึงผูก “จิต” กับ “ประเพณีและพิธีกรรม” ที่ทำให้จิตใจเข้มแข็งและสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับศาสนา ประเพณีจึงมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของมนุษย์ท่ามกลางบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลง

ข้อเสนอแนะ

ศึกษาการดำรงอยู่ของประเพณีเทศน์มหาชาติในบริบทสังคมปัจจุบันหลังการเกิดสถานการณ์โรคระบาด

- ป.ส.ศาสตรี. (2550). **อลังการศาสตร์**. กรุงเทพฯ : บริษัท เอ็ดดิสัน เพรส โปรดักส์ จำกัด.
- ปรมินท์ จารุวรรณ. (2549). สวดพระมาลัย: บทบาทของคตินิยมหลังความตายต่อวรรณกรรมและสังคม. ใน **พิธีกรรม ตำนาน นิทาน เพลง: บทบาทของคตินิยมกับสังคมไทย**. สุกัญญา สุจนายา, บรรณาธิการ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 113-162.
- ประพจน์ อัครวิรุฬหการ. (2551). ความเชื่อและศานนากับสังคมไทย ใน **ประมวลสาระชุดวิชา ไทยศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ปรีชา ช้างขวัญยืน และสมภาร พรหมทา. (2552). **มนุษย์กับศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2512). **พระราชพิธีสิบสองเดือน**. กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาการ.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2552). **กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ผลิตภัณณ์. ธรรมนิ. (2541). **นาฏยศาสตร์**. แปลโดย แสง มนวิฑูร. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์. (2547). ความสำคัญของเวสสันดรชาดกในวัฒนธรรมไทย ใน **มณีปิ่นนิพนธ์ รวมบทความด้านภาษาวรรณคดี และวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2525). **พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท**. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2525). **พระสูตร และอรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต เล่มที่ 1 ภาคที่ 1**. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์. พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525.
- มิลินทปัญห**. (2549). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาการ.
- ยศ สันตสมบัติ. (2544). **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ยศ สันตสมบัติ. (2550). **ปรอยต์และพัฒนการของจิตวิเคราะห์ : จากความฝันสู่ทฤษฎีสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554**. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน. พิมพ์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. (2551). **พระปฐมสมโพธิ**. กรุงเทพฯ : คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2539). **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน**. พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์.
- เสภาขุนช้างขุนแผน**. (2544). พิมพ์ครั้งที่ 18. กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาการ.
- อภิรักษ์ณ เกษมผลกุล. (2552). **ตำนานพระศรีอาริย์ในสังคมไทย: การสร้างสรรค์และบทบาท**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.